

УЧЕНОТО В ПЕРСПЕКТИВАТА НА РАЗВИТИЕТО ПРЕЗ ЖИЗНЕНИЯ ЦИКЪЛ

Елиана Пенчева*

Целта на статията е концептуализация на ученето като феномен от позициите на психологията на развитието през жизнения цикъл. Изяснява се нейната централна идея за развитието, което не завършва в старостта, а се развива през целия жизнен път като адаптивен процес на придобиване, поддържане, трансформиране и изхвърляне на психичните структури и функции. Теорията за селективната оптимизация с компенсация се разглежда като много задълбочено обяснение на онтогенезата през жизнения цикъл, което дава възможност да се разшири темата за капацитета за учене в по-късна възраст. Развитието, разгледано като взаимодействие между съзряване, учене и стареене, поставя ученето, макар и имплицитно, като централна категория за анализ. Допълнителна светлина върху неговата природа хвърля моделът на асимилативния и акомодативен копинг. Предлагат се емпирични доказателства за динамиката на интелектуалния потенциал през жизнения цикъл и върху тази база се очертават изводи за ученето и обучението на възрастни. Като заключение се препоръчват идеи за разширяване обема на понятието с некогнитивни компоненти.

Въведение

Ученето като идеологическа и културна практика, която се развива под влияние на експлицитните и имплицитните норми на обществото, е обект на множество интерпретации от позициите на психологията и педагогиката. Традиционно то се дефинира като процес на придобиване и модификация на съществуващите знания, умения и тенденции, чрез опит, практика или упражнения. Чрез него се осъществява относително постоянна промяна на поведението или на поведенческия потенциал, която се отнася до моторни умения, интелектуални умения, нагласи и ценности. Тази про-

* Ст.н.с. П ст. д-р Елиана Пенчева – Институт по психология при БАН.
Адрес за контакти: elianapencheva@abv.bg

мяна се отличава от поведенческите трансформации, които произтичат от процеси, свързани със съзряването или със заболяване. Описва се и като придобиване на нови знания, поведения, умения, ценности, предпочитания или разбирания и може да включва синтезиране на различен тип информация (Славин, 2004; Watkins et al., 2000; Smith, 2003).

Характерно за част от дефинициите е, че се фокусират основно върху когнитивните аспекти на ученето и го дефинират като процес на получаване, разбиране и осмисляне на информация, построяване на концептуални модели и използването им за оценка и анализ на различни ситуации и алтернативи (Ziegert, 2000). Другата група определения разглеждат конструкта по-широко, като включват и некогнитивни аспекти, а именно като процес, който обединява когнитивни, емоционални, средови влияния и опит, за да се придобият, повишат или променят знанията, уменията, ценностите и възгледите за света на човека (Illeris, 2000, цит. по Smith, 2003).

Открояват се 3 главни категории философски рамки, които интерпретират теориите за ученето: бихейвиоризъм, когнитивизъм и конструктивизъм. Бихейвиоризмът се фокусира само върху обективно наблюдаваните аспекти на ученето и го определя като промяна в поведението. Това е школата, известна като стимул-реакция, която е най-добре илюстрирана от класическото кондициониране на Павлов и оперантното кондициониране на Скинър. Ученето в тази рамка се свързва с фокус върху подкреплението в процеса на постъпково овладяване на определено съдържание и умения. Когнитивните теории отиват по-далече от наблюдаваното поведение при обяснението на ученето и го разглеждат като процес на обработване на информация, като включват не само знанието, но и неговото приложение на практика. Формулират го като вътрешен психичен процес, който обхваща прозрение, информация, обработване на информацията, памет, възприемане. Най-често в когнитивно ориентираната образователна практика се използват методите предварително организиране на информацията, аналогии, концептуални модели и др. Тази гледна точка доминира повечето от съвременните изследвания на ученето. Конструктивистката школа има дълбоки корени в теорията за развитието на Пиаже и в теориите на Виготски. Модерният ѝ вариант разглежда ученето като процес на активно конструиране на познанието, при който непрекъснато се асимилира и акомодираща нова информация. Представителите на тази школа подчертават преработването на информацията отгоре надолу, при което учещите започват с комплексни проблеми или задачи и откриват основните познания и умения, необходими за тяхното решаване. Изтъкват ролята на кооперативното учене, ученето чрез откриване и други метакогнитивни умения в образователния процес (Славин, 2004; Watkins et al., 2000; Smith, 2003).

Особена актуалност в рамките на тази парадигма днес придобива понятието *саморегулирано учене* като контролиран от учещия процес, при който той сам поема инициативата без помощта на други, определя своите лични обучителни потребности, формулира цели, идентифицира човешки и материални ресурси и оценява учебните резултати. Някои автори формулират саморегулацията като конструкт чадър, който покрива аспекти като саморе-